

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך ז, תשט"ז

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

הזדקר – הזדקף

במילונו של אבן-שושן, ערך „נזדקר“, מובאות שתי משמעויות: (א) קפץ, נלחץ ועבר; (ב) התבלט, נראה. והנה, בעוד המשמעות הראשונה תואמת את הוראתו היסודית של הפועל, שאיננה אלא „זרק“ בשיכול אותיות („והמשלח את השעיר... זרקו בבת-ראש“ – יומא סז ע"ב, ור' מלון בן-יהודה), הרי מתמיהה הוראתו השנייה של פועל זה, שהיא מאוחרת יותר (דומה שנוצרה רק בלשון ימינו), ואין לה, לכאורה, כל קרבה למשמעות הראשונה והיסודית.

נראה לי, שרקעה של משמעות חדשה זו יש לבקש בדמיון הפוניטי לפועל אחר בעל משמעות דומה. והוא: „הזדקף“. האומר „שערותיו הזדקרו“, „התורן מזדקר מעל לבניין“, „משווה למלה „הזדקר“ את משמעותה של „הזדקף“. אולם מה גרם לעירוב תחומים זה?

דומה, שהפתרון לכך הוא השימוש מסויים של „נזקר“

להוראת חידתעות לאחור של גוף האדם וכד'. „עד שהיו אחיו הכהנים נזקרים בבת ראש לאחוריהם“ (יומא לח ע"ב); רש"י (מובא ב„היכל רש"י לאבינרי, כרך ב', עמ' קח) — נרתעים. „אודקרה“ — פירש רש"י: נזקפה לצד אחוריה כגון פרקדנית (נדה יז ע"ב); נזקפה עצמה לאחוריה (שם נז ע"ב). ושם פירוש זה של רש"י, בהשמטת היסוד „לאחור“ שבצירוף המלא, הוא שהביא להיווצרותה של ההוראה תחדשה של „הזדקרה“, כלומר הזדקף וחתבלט?

„ניבון המקרא“

ניבון המקרא מאת יהושע ירון, שלושת אלפים ניבים ופתגמים מלוקטים מתוך המקרא סדורים לפי אלף-בית עם ביאור ענייני ושימושי. 299 עמ'. הוצאת „אלדר“, חיפה, תשט"ז.

(ן) הרעיון שהגה המחבר — יפת ומובן מאליו: להקל על המורה ולסייע בידי התלמיד „להרחיב את ידיעתם בלשון המקרא ולשפר את שפת דיבורם“, בשעה ש„עם פריחתה ותחייתה המופלאה של לשוננו בארץ קמו מחבלים רבים... וגרמו לדליחות לשונית ולדלות הניב“. על-פי דוגמתם של ביאליק, של טביוב, של פרלא ושל שרפשטיין בא"י ירון בספרו להגיש לקט גדול של ביטויים מקוריים וצירופים לשוניים, אלא שתחם את תחומו בלשון המקרא בלבד. והתחום אינו צר כלל וכלל, והאוצר גדול ועשיר, והרבה דלה ממנו מחבר „ניבון המקרא“ והגיש בסדר אלף-בית לפני הקודא. ואין ספק שברכה רבה בקובץ זה, והקורא

בו להנאתו עשוי להיזכר ביטויים הרבה, שלמד בספר החנ"ך, ולעמוד על כך, שמטבעות לשוניים בני-שימוש לפניו. הביטויים יש שהם פסוקים שלמים, שיכולים לשמש כפתגמים, כגון „אב אחד לכולנו“, „השבע לעשיר איננו מניח לו לישון“, „ואהבת לרעך כמוך“, „מודה ועוזב ירוחם“ וכדומה. ויש שאין אלו אלא צירופי לשון, הראויים להשתבץ בתוך דיבורו של דובר העברית כניבים מקוריים, המוסיפים נוי וטעם בסגנונו, כגון „אבדו עשתונותיו“, „פורה ראש ולענה“, „שונאי ציון“, „שמן זית זך“ וכיוצא באלו.

כל ביטוי מלווה מראה-מקום מן המקרא ודברי הסברה קצרים. דברי ההסברה מכוונים לפרש את הניב ולהורות את שימושו המעשי. ואכן יש שכיוון המחבר להסבר הטוב והנאות, כגון בניבים 1, 2, 3, 4, 5, 12, 21, 22, 24 ועוד. למשל מס' 24: „אדם ולא אל (ישע' לא 3) — אדם שכוחו מוגבל בזמן, ולא אל שכוחו נצחי“. או מס' 27: „אדם ילוד אשה קצר ימים ושבע רגז (איוב יד 1) — ימי חייו של האדם מעטים וספוגים צער“. ועוד כיוצא באלו.

אולם בצדן של דוגמאות אלה רבות הדוגמאות של ביטויים שלא נתפרשו כראוי. למשל מס' 18 „אדברה בצר רוחי“ (איוב ז 11) — פירש המלקט: „אדבר לפי צערי“, ואינו כן, אלא: בשעת צערי ומתוך צערי. או מס' 23 „אדם... ולא יבין נמשל כבהמות נדמו“ (תהלים מט 21) — פירש המלקט: אדם שאינו מבין דומה לבהמה וסופו כי יאבד זכרו. אולם בפסוק לא מדובר על אדם שוטה שאינו מבין, אלא על כל אדם באשר הוא אדם אומר הפסוק.

שלא יבין ונמשל כבהמה. בסי' 83 התעלם לגמרי מפשוטו של מקרא ופירש: „אחרי רבים להטות“ (שמות כג 2) — הרוב קובע ומחליט; והרי אין זה אלא הדרוש. אמנם שימושו הרגיל של הניב הוא לפי מדרשו. אבל אין המחבר פטור מלציין את הפשט, כדרך שהוא רגיל לעשות בשאר מקומות. הפירוש למס' 1963 מוזר ביותר ורחוק מכוונת הכתוב: „נואף אשה חסר לב“ (משלי ו 32) — „זיווג ללא אהבה אמתית הוא חסרון ושטות(!)“.

יש הסברים שאינם מספיקים ואינם אומרים דבר: מס' 2330 „עקרה ולא ילדה“ (שופטים יג 2) — פירש: אמו של שמשון. היתה עקרה זמן רב; איני יודע, מה בא ללמדנו בזה. במס' 2577 „רכו דבריו משמן והמה פתיחות“ (תהלים נה 22) כתב: „פתיחות — חרבות שלופות“. ניחא, אלא שאין הפירוש מספיק. וכי מכאן ילמד הקורא, מתי יוכל להשתמש בפסוק? היה לו להוסיף ולפרש. ויש שאין התאמה בין המובאה ובין הפירוש: מס' 6 „אבדו עשתונותיו“ (תהלים קמו 4) — פירש: „עשתונות — מחשבות. ביום המוות נעלמו המחשבות“. כלום לא היה מן הראוי להביא לצורך זה את הפסוק במלואו „תצא רוחו וגו'“? מוזר הפירוש למס' 30 „אדם כי ימות באהל“ (כמדבר יט 14): „בעניין טומאת מת משתמשים באמרה זו להדגיש במיוחד את מעלתו של איש הרוח הממית את עצמו באוהלה של תורה“. לא להדגיש את מעלתו משתמשים באמרה זו, אלא לומר שהמתת עצמו באוהלה של תורה הוא תנאי מוקדם לקליטת התורה. למס' 9 „אבל וחפוי ראש“ אומר המחבר: משתמשים בו

עפ"י רוב בהלצה". מה הלצה יש כאן בשימוש, ומדוע עפ"י רוב בהלצה — לא פירש.

יש שפיסק את הפסוק בדרך מוזרה כגון „אבל-אם קודר" (תהל' לה 14 — מס' 11), „ארץ על בלימה" (איוב כו 7 — מס' 376) — היה לו להביא „כאבל אם קודר שחותי", „תולה ארץ על בלימה", מי יעלה בדעתו לחפש „ארץ על בלימה" בסדר אלף-בית באות א' ? הביטוי השגור הוא „תולה ארץ על בלימה", ומקומו באות ת'. תמוהים כמה ביטויים שהביא, ולא ברור למה הביאם, כגון „ארץ חטה ושעורה" (372), „נקד וטלוא" (2081) וכדומה, שאין בהם כל דבר מיוחד ומיוחד; ואחרים שאינם אלא ענייני סגנון סתם, כגון „אי-זה הדרך הלך" (89), אילת אהבים" (120), „אימתה ופחד" (124), „נביאים מתעים" (1970), עשה ירח ומועדים" (2342), „שמן זית זך" (2683) — אילו הביא כאן את שימוש ההיתולי של ביטוי זה, הייתה הבאתו מוצדקת, אבל להביאו כדי לפרש „שמן נקי משמרים" — מה צורך ומה תועלת ?). מכל מקום אוסף עשיר וחשוב וכלי מועיל לפנינו, וניסיון חשוב לפרש מטבעות לשון ולציין את שימושי הניבים, ורצוי שייתן המחבר את דעתו — לכשיבוא להרחיב את חיבורו ולחוציאו במהדורה חדשה — יבדוק בדיקה נוספת את הסבריו וישלים את הטעון השלמה.